

VÉDELMI RENDSZEREK AZ ŐSKORTÓL A KÖZÉPKORIG*

N A D A K L A I Č

Köszönetet mondva a szervezőknek a szíves meghívásért, hogy mint vendég elvegyüljek a régészek és művészettörténészek válogatott társaságában, be kell vallanom, hogy azt szívesen elfogadtam, mégpedig nemcsak azért, mert nem mertem eljátszani irántam való bizalmukat, hanem azért is, hogy az érdekes témán keresztül a kritika fókuszába állítsam saját, a korai középkori horvát múltra vonatkozó szintézisemet. Végeredményben hasznosnak tűnt, hogy valaki harmadik kísérleten meg utat találni az újabb és legújabb régészeti irodalom sűrű erdejében. Egyébként, ha az igazi út keresése közben el is tévelygek, és azt nekem valaki be is bizonyítja, az nekem felix culpát jelent majd, amiből magamnak is haszna származik. Még azt tenném hozzá, hogy ezt a feladatomat semmiképpen sem fogtam fel felületesen, és hogy negyvenéves tudományos működésem során talán először találtam magam olyan kérdés előtt, amelynek a megoldása kezdetben lehetetlennek tűnt.

Ugyanis a *védelmi rendszer* fogalma egy olyan tudományos profilú medievista számára, amilyen én vagyok, az első elmélgedések alapján, egyáltalán nem létezik! Vagy, mondhatnám talán pontosabban, nem létezik olyan keretek között, amelyekben a szak- és nem szakirodalom a nyilvánosságnak bemutatja. Mert egyes szerzők azzal, hogy a horvát föld gyönyörű középkorának legalapvetőbb tényei területén is igazán csodálatraméltó tájékoztatlanságot engednek meg maguknak, azt pokolian sötét korszakká változtatják, amelyben a földesuraknak mintha más dolguk nem is lett volna, mint hogy várakat és erősségeket építsenek saját védelmükre és mások bosszantására. Az állítólag harcias középkor ilyen fekete képéhez nem is kellett sok bizonyítás. A feudális urak eleve feltételezett rosszasága mellett egyes szerzőknél erre mégis találhatunk két, állítólag történelmi, okot: az elkerülhetetlen tatár betörést a XIII. században és a megállíthatatlan török előretörést a XV. században.

* Elhangzott a jugoszláv régészek XII. kongresszusán, Újvidéken

A múlt ilyen szegényes ismeretének következménye nem maradt el: az említett irodalomban majdnem mindenhol megtaláljuk azt a nézetet, hogy a középkori Szlavóniában csak a XIII. század második felében kezdődött el a burgusok, a megerősített városok építése, mintha a szlavóniai főúr csak a jelzett korban kezdte volna hűbéruradalmát egyéni módon megszervezni. Az a gondolat, hogy a tatárok voltak ezeknek a változásoknak a kiváltói, olyan szembetűnően átítatta a legkomolyabb irodalmat is, hogy azt ma már forrásanyagok segítségével senki sem bizonyítja vagy ellenőrzi.

Oly módon közelítettem meg a számomra megfelelő kérdést, amennyire a szó legszélesebb értelmében vett régészeti irodalom — szóval az az irodalom, amelyik különböző szempontokból vizsgálja a föld felszínén és a föld alatt levő anyagi maradványokat — a segítségemre tudott lenni a korai középkori védelmi rendszerek kutatásában.

Mindenekelőtt mint megrögzött medievista hosszú ideig nem tudtam felfogni és még ma sem tudom mindig elfogadni a munka kisipari felosztását a régészek, a művészettörténészek és építészek között. A munka általánosan ismert és nagyon káros vízszintes felosztása régészetre, amely arra hivatott, hogy a föld alatt kutasson, és művészettörténetre, illetve építészetre, amelyek kizárólag a föld felszínén levő anyagi maradványokkal foglalkoznak, azt eredményezi, hogy a történész általában nem kap adatokat élet és halál kapcsolatáról ugyanazon földterületen. Így a többnyire példásan kiásott temetők — sírok ezrei — a történész számára egyre gyakrabban válnak holt tőkévé, amellyel nem tud mit kezdeni. Mert amíg a történelmet kétségek gyötrik, és — példának okáért — felteszi azt a kérdést, hogy a legújabb irodalomnak nincs-e igaza, amikor a horvát honfoglalást a VIII. század végére teszi,¹ addig a régészek könnyedén átsiklanak a probléma fölött, és a bizánci császári tartományi városokon kívül levő temetőket mind óhorvátnak nyilvánítják. Semmiel sem jobb a helyzet a művészettörténészek és az építészek között sem, akik időnként, a tárgyi hagyatékok példás kutatása ellenére is óhorvát körök rabjai maradnak, és így gyakorta válnak öncélúakká. El kell azonban ismerni, hogy az óhorvátnak tartott tárgyi hagyatékok vitrinjeiről szemérmesen kezdenek lekerülni a magyarázó cédulák, és az irodalomból is elmaradozni a hasonló vélemények, de a tudósok nagy többsége számára, sajnos, még ma is minden óhorvát: attól a sírtól és falusi templomocskától kezdve, amelyben fonatos díszítőelemet találtak az ugyanolyan leletekig, amelyeket a görög császár városában letek. Azt merném mondani, hogy különösen abban az irodalomban tragikus a helyzet, amelyben a föld felszínén levő középkori szlavóniai maradványokat tárgyalják. Vajon hogyan is támaszkodhatna a történész olyan

¹ L. Margetić: Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, *Zbornik Hist. zavoda JAZU* 8, Zagreb 1977, 5—88. l.

adatokra — még a legtekintélyesebbekéire is —, hogy a középkori Szlavóniában a templomok és kolostorok építése csak a XIII. század küszöbén kezdődik! Azt el kell ismerni, hogy ezekben az írásokban a gótikus és barokk emlékművek nagyon szép fotókon szerepelnek, de az embereket és a tájat hiába keressük bennük. Éppen ez az oka, hogy a barokkról készített terjedelmes monográfiában elsikkadnak a középkori Szlavónia jellegzetességei, és olyannak látszik, mint a kontinentális Horvátország.

És hogy mennyire szükséges éppen ezekben a kutatási vállalkozásokban a régészek, művészettörténészek és építészek sokoldalú együttműködése, ékesen példázza a medvedgradi romok esete. A XV. századtól kezdve a zágrábi kanonokok szüntelenül azt állítják, hogy Medvedgradot a zágrábi püspök építtette az 1242-es tatár betörést követően. Am a Medvedgradra vonatkozó igazán gazdag forrásanyag lehetővé tette, hogy leleplezzem ezt a „szent hazugságot” és hogy megállapítsam, ezt a gyögyörű várpalotát Árpád-házi Kálmán herceg építtette a XIII. század harmincas éveiben azért, hogy ily módon tudtára adja apjának, II. Endre királynak, hogy Szlavónia nagy királyságával elszakadt országától, és hogy saját útján indult el. És nem kell elfeledni, hogy a szakirodalomban a medvedgradi erősség még most is annak egyik leghathatósabb bizonyítékeként szerepel, hogy a tatárjárás után a középkori Szlavóniában sietve kezdtek védővárakat építeni.

Ezek szerint igazán semmi okom sincs elfogadni az innenső oldalon álló kutatók állításait, akik a szlavóniai erődök és paloták építését az acsarkodó földesurakkal vagy a tatárok betörésével indokolják.

Más részről, amikor a *középkori Horvátországról* vagy *Dalmáciáról* van szó, akkor meg kell mondani, hogy a régészeti kutatások — ismét a szó legszélesebb értelmében — igazi reneszánszukat élik. Ennek az újjászületésnek, igaz, nincs közvetlen kapcsolata témánkkal — mert senki sem fogja feltételezni, hogy a horvátok a Balkánra érkezésük után, ezen az ezredéves kultúratalajon, valami lényegbevágóan újat találtak ki —, de a történész nagyon örül annak, hogy az eltelt évtizedben a tudósok legválogatottabb csoportja alakult ki, többnyire olyan fiatalok, akik új utakon járnak, és bátran nyitnak új látóhatárokat. Tényleg vigasztalóan hangzik, hogy ezeknek az erőfeszítéseknek az eredményeképpen egyre jobban eltűnik az *óborvát* jelző a *késő antik* vagy *korai középkori*, illetve *szláv* javára.

Ezek szerint nem merném állítani, hogy az az óriási irodalom, amelyet, az adott témára keresve választ, átlapoztam, nem hatott rám. Ennek az anyagnak az egyik része, a középkori Szlavóniáról szóló, a történész számára olyan hasznavehetetlen, hogy nem volt nehéz elvetni, de

a másik azért lehetővé tette a horvát múlt VII. és VIII. századi, eddig megoldatlan kérdéseinek megközelítését.

Megkísérlem tehát előadni elmélkedéseimet arról, hogy mit kellene a horvát területeken védelmi rendszer alatt érteni a korai középkorban.

Mindenekelőtt gondolatmenetünket Európa múltjának arra az átmeneti időszakára kell irányítanunk, amelyben haldoklik az ókori császárság, és romjain a barbár nemcsak hogy saját államát, hanem egy új császárságot is felépít. Általában véve két rendszerről van szó: a régi, antik világ védelmi rendszeréről és a barbár jövevény rendszeréről. Mert nem kétséges, hogy a barbár is rombolva épít, habár ma már bizonyos, hogy meglehetősen szelíden és nem tiszteletlenül vonult be az antik világba. Csak az első egymás közötti leszámolások után válik szükségessé az elfoglalt állások védelme abban az alig kiépített, fiatal barbár világban. Miután a barbár megállapodott azon a területen, amely majd új hazája lesz, kénytelen az új szállásterületek védelméről gondoskodni. Ha az összes barbárok viselkedését vizsgáljuk a Kárpát-medencében a hunoktól az avarokig, megállapíthatjuk, hogy csupán az utóbbiaknak volt szükségük, mint a Kárpát-medence állandó lakóinak, védelmi rendszerrel gondoskodni. Természetesen, az Alföld az avaroknak nem nyújtott valami sok lehetőséget ezen a téren. Úgy tűnik ennél fogva, hogy az állattenyésztőnek elegendő volt földhányással és szilárd palánkkal bekerítenie két legértékesebb kincsét: összerabolt értékeit és jószágát. A régészekről azonban elvárom, hogy többet mondjanak az avarok *bringjéről*, amelyről adatokat lehet találni a VIII. század utolsó éveiből származó forrásokban. A *Conversio Bagovariorum et Carantanorum* ugyanis határozottan állítja, hogy Nagy Károly fia, Pipin „ad celebrem eorum locum qui dicitur *rinch*” közelébe érkezett, a lorschei évkönyvek pedig még hozzáteszik, hogy a hringekből elrabolták azokat a kincseket, amelyeket az avar uralkodók sok évszázadon keresztül összegyűjtöttek.² Azt hiszem, nem tévedek, amikor azt tartom, hogy az avarok alföldi központjáról van szó. Ha tévednék, kérem, javítsanak ki.

De amíg az avar állam központja védelmének kérdése többé-kevésbé meg van oldva, arról, hogy az állam távolabbi részeiben ugyanakkor mi történt, egymásnak ellentmondó vélemények léteznek. Ez a probléma nemcsak abból áll, hogy ennek az időszaknak a temetőiben előforduló lovasfelszerelést kinek kell odaítélni és feltenni a kérdést, hogy azt ki viselte, avar, szláv vagy horvát! Valójában a horvát középkori történelem egyik legnyitottabb problémájáról van szó, azaz a horvátok ideköltözéséről és az avarokhoz fűződő viszonyukról. Amikor ezekkel a kérdésekkel foglalkoztam mintegy tíz évvel ezelőtt, nyíltan bevallottam, hogy a horvát történelem első lapjai még nincsenek megírva, illetve be-

² F. Rački: *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, (a továbbiakban: *Documenta*), *MSHSM VII*, 1877, 298., 299. l.

fejezve. Ma azt tartom, hogy az újabb és legújabb irodalom elég indítékot adott arra, hogy az avar—horvát viszonyról másképpen vélekedjenek, mint egykor. Tényleg nem mindegy, hogy továbbra is védeni fogjuk-e a VII. században bekövetkezett horvát beköltözésről szóló régi elméletet, és ezzel a véleménnyel kapcsolatban a horvát történelmet az Adria partján kezdjük, méghozzá egy olyan korban, amikor ott, minden jel szerint, nem volt keresnivalójuk. És mindezt csak azért, mert az író-császár, Bíborban született VII. Konsztantinosz a X. században nem talált más módot a császárság VII. századi gyengeségének elpalástolására. Más részről, a császár és művének névtelen folytatója sem méri azt állítani, hogy Salonát a horvátok rombolták le. Mindkettőjük számára kétségtelenül nagy megkönnyebbülést jelentett, amikor kortársaikat azzal győztették, hogy a császári tartomány az avarok ravasz-sága következtében veszett el és nem az ügyetlen császári politika miatt. Egyébként az újabb és legújabb régészeti felfedezések az Adria partjain, de a Dinári-hegyekben is, kétségtelenül igazolják, hogy közvetlenül az antik örökségre tapadt az új élet, és erre épült az új világ. Ha ehhez hozzávesszük azt a tényt is, hogy sírok ezreit nyilvánították óhorvátnak csupán azért, mert a történészek azt bizonygatták a régészeknek, hogy a horvátok az Adriai-tengerpartra már a VII. században leereszkedtek, akkor végeredményben már semmi sem gátolhat meg bennünket abban, hogy elfogadjuk Margetić ötletét arra vonatkozóan, hogy a horvátok ideköltözése, pontosabban megjelenése a történelem színpadán a VIII. század utolsó és a IX. század első éveiben történt meg.

Amint áthelyeztük a horvátokat a VII. század elejéről a VIII. század legvégére, sokkal világosabb képet kaptunk erről a két, állítólag leghomályosabb korai középkori évszázadról a Dinaridákban és az Adrián. Az avarok első, tengerig történt lerohanásaik után, úgy látszik, visszahúzódtak, hogy Lika, Gacko és Krbava területén megszervezzék országuk magvát. Ugyanakkor megengedik a szlávoknak, akikkel szimbiozisan vannak, hogy egy csendes kolonizáció keretében ne csak a tengerpartra ereszkedjenek le, hanem a görög császár áldásával áthajózzanak szigeteire is. Mi több, a császárnak kapóra jöttek, és örömmel adja át nekik a községi szervezetet azzal a feltétellel, hogy vegyék magukra a védelem nem csekély terhét is. Az a tény, hogy a belai község lakóit Osoron még 1018-ban is Godostro kapitány vezeti,³ ékesen bizonyítja a császár ügyes védelmi politikáját az Adrián. A szláv a végelgyengülésben levő tartományba nemcsak új életet önt, hanem saját vérével is védeni fogja.

De a régészetileg egyáltalán ki nem kutatott Velebit mögötti fennsík egyelőre nem engedi meg, hogy hangosan elmélkedjek arról, hogy az avarok ott ártettek-e valamit elődeik védelmi rendszeréből. Nem eléged-

³ Documenta, 35. l.

hetek meg azzal a logikus megállapítással, hogy nem volt szükségük nagy védelmi rendszerek kiépítésére, mivel az első ellenség csak a VIII. század utolsó éveiben jelent meg a kaganátus határain.

Úgy tűnik, hogy annak a barbárnak, aki a régi császárság pannon—balkáni részét választotta új hazájának, fennmaradása érdekében mindaddig a pillanatig nem kellett reszketnie, amíg nyugati határain meg nem jelent Nagy Károly, akinek a fejére éppen abban az időben teszi Róma püspöke — saját érdekeitől vezérelve — a császári koronát. Annak ellenére, hogy a frankok a Duna mellékén a bolgároknak méltó ellenfélre találtak, harcuk mégis — mindent tekintetbe véve — először kényszerít egy barbár uralkodót arra, hogy a foglalt területek védelmében minden rendelkezésére álló eszközt felhasználjon: a *kardtól* és *keresztől* kezdve az *emberig*, aki az ő kelet felé vezető győzelmes útján az új császár hatalma alá került.

Az új *támadó-védekező frank rendszeren* belül kerültek a horvát területek is, és, legalábbis egy közülük, kitűnő helyet kapott. Mert tényleg nincs több okunk arra, hogy elveszük azt a gondolatot, amely szerint éppen a frank katonaság segítette a horvátok hercegének a velebiti hegyek mögött az avarokkal történt leszámolásban. Így emelkedett a régi Liburniában és Dalmáciában a horvát herceg, a gačok elöljárója az uralkodói címig (dux Guduscianorum). A Borna haláláról szóló hírt lejegyezve, Einhard évkönyveiben azt írja, hogy meghalt a „dux Dalmatie atque Liburnie”.⁴ Éppen ezért nem fér kétség ahhoz, hogy az új frank császár segítette a horvát uralkodónak, hogy a Dinári-hegyekből leereszkedjenek a Salona környéki termőterületekre és hogy elfoglalja azt a területet, amely nem tartozott a trogiri községhez.

Közben a barbár uralkodó első megjelenése az adriai vizeken a görög császár alattvalóiban először bizonyosan zavart váltott ki, utána pedig furcsa elhatározást: érdemes lesz idejében behódolni annak a barbárnak, és horvátjaitól megmenteni legalább a régi termőterületeket. És tényleg! A zárai Donat püspök és Pavao dux 805-ben⁵ elutazik a császár udvarába, és az utolsó pillanatban menti meg a horvátoktól a zárai termőterületeket. És bár mint „legati Dalmatarum” lépnek fel, és gazdag ajándékokat visznek, Nagy Károly nem siet nagy szolgálatokat tenni nekik. Meghagyja ugyan Pált a vezetői székben,⁶ de a dalmát—horvát határ kérdésében nem enged.⁷ Egyes bizánci császári városok számára az

⁴ Documenta, 325. l.

⁵ Documenta, 310. l.

⁶ Documenta, 310. l. „Et facta est ibi ordinatio ab imperatore de ducibus et populis tam Venetie quam Dalmatie.”

⁷ Documenta, 317. l. 817-ben a frank évkönyvek szerint Leo Niciforos császár követett küldött Konstantinápolyból „pro Dalmatinorum causa”, de Lajos úgy rendelkezik, hogy addig várni kell, amíg az udvarba érkezik „Cadolah, ad quem illorum confinium cura pertinebat”. De amikor Kadolah megérke-

ilyen fejlemények végzetesekké váltak, mert Spalato (Split) például egykori termőterületeinek csak nagyon kis részét tudta megmenteni.

Íme a válasz arra a kérdésre, hogy a horvátoknak hercegségük megteremtésekor miért nem kellett gondolniuk valamilyen nagy védelmi rendszerre. Az ő elég fényes jövőjüket Károly császári udvarában szabták meg.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy már az első ismert horvát herceg, Borna uralmát a Dinári-hegységben nem erősítette erődítmények építésével azokon a helyeken, ahol valamilyen már korábban is léteztek. Einhard, amikor leírja a 819-ben Borna és Ljudevit között lezajlott összetűzéseket, azt állítja, hogy Borna „az övét mind várakba zárta”, de válogatott harcosaival éjjel-nappal támadta Ljudevit katonaságát.⁸ Valószínűleg valamilyen primitív erődítmésekről van szó, amelyeket az új császári vazallus szükségleteihez idomítottak.

De ugyanakkor mi történik a Dráva—Száva közén levő ellenfelével, Ljudevit Posavskival? Hogy megerthessük Ljudevit Posavski helyzetét, kötelesek vagyunk kihangsúlyozni azt a tényt, amely lényeges hatást gyakorolt hercegségének helyzetére: a Dráva—Száva köze ugyanis alkotórésze az új pannóniai limesnek, amelyet Nagy Károly kezdett kiépíteni mindjárt 796 után. Ez a Pannonicus-avaricus limes,⁹ ha ehhez hozzáadjuk, hogy az avar kaganátus 803-ig szintén a limeshez tartozott, amelynek a parancsnoka a keleti prefektus volt,¹⁰ mindjárt világos lesz előttünk, miért nem akar a frank uralkodó ugyanúgy bánni a pannon hercegséggel, mint a horvátokkal. Azonkívül a közvetlen frank—bolgár ellentétek, amelyek miatt a limest végtére is megszervezték, a IX. század elején nem tette lehetővé, hogy Ljudevit hercegsége önállóvá váljon. Ljudevit vádjai hátterében, amelyeket 818-ban emelt Kadeloh markgraf ellen,¹¹ már a herceg azon fantasztikus terve húzódik meg, amely eleve sikertelenségre volt ítélve. Semmi sem segített, még az sem, hogy Fortunatus, az udinei pátriárka Ljudevitnak mestereket és kőműveseket küldött, hogy „megerősítsék várait” (ad castella sua munienda).¹² Mivel Einhard azt állítja, hogy Ljudevit katonáival 820-ban a frankok elől bevonult „várába, amelyet meredek hegyen épített” (munitione tantum

zett és elkezdődtek a tárgyalások, az udvarban belátták, hogy „sok rómairol és szlávrol” van szó, akik nélkül a határok kérdését nem lehetett megoldani. Ezért a császár Kadolahhál Dalmáciába küldött egy bizonyos Albhari nevű egyént, de a horvát—dalmát határ akkor sem változott meg.

⁸ Documenta, 322. l. „Cui cum Borna se penitus inparem conspiceret, omnia sua castellis inclusit, et ipse cum delecta manu nunc a tergo, nunc a latere insistens, Liudewiti copias et noctu et interdiu quocumque poerat laceravit...”

⁹ A. Cs. Sós: *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*. München, 1973, 22. l.

¹⁰ Uo., 23. l.

¹¹ Documenta, 320. l.

¹² Documenta, 325. l.

castelli, quod in arduo monte construxerat, se suosque continuit),¹³ nem vitás, hogy az olasz mesterek a legfontosabb szlavóniai közlekedési vonalak mellett emeltek neki várakat. Ljudevit várainak keresésében a régészek és művészettörténészek nekem sajnos nem segíthetnek. Az előbbiek azért, mert nem érdeklí őket, hogy a XI. században mi történt a föld felszínén, az utóbbiak — A. Horvatra gondolok — egészen komolyan állítják, hogy Ljudevit az újonnan megerősített Sziszeken védekezett.¹⁴ Ezt még akkor sem hihetnénk el, ha azt a frank krónikás írta volna le! Ljudevit várait a folyóköz más részein kell keresni. Kiindulópontunk III. Béla névtelen jegyzője krónikájának az a híre, amely szerint a magyar hadvezetők a X. század első felében átlépték a Szávát és a Kupát, és elfoglaltak három várat: *Zágrábot, Pozsegát és Vukovót!*¹⁵ Kivételes adat, amely felfedi a szlavóniai IX. század titkait. Hiszen mind a három név szláv! Ebből azt a következtetést mernénk levonni, hogy a frank limesen belül legkésőbb a IX. század elején szerény erődök, tulajdonképpen bástyák építése kezdődött, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy megállítsák a bolgárok nyugati irányban történő előretörését. Ljudevit pannon hercegnek sehogy sem sikerült megváltoztatnia alapcéljukat és védelmi központból saját önálló hercegségi központot alakítania ki.

De a frank—bolgár összetűzés és ellentét a Duna mellékén Német Lajost 828-ban nagy közigazgatási reformra kényszerítette, amelyben a Dráva—Száva köze ismét külön szerephez jut. M. Kos szavai szerint ugyanis elkezdődik „a nagyszabású német kolonizáció”, ekkor ismét kifejezésre jut Pribina alsó-pannóniai herceg. A kezdeti bizonytalanságok után Pribina 840-ben végül megkapja a császártól Alsó-Pannónia egy részét „mint hűbéri birtokot annak a folyónak a környékén, amelyet Zalának neveznek”,¹⁶ és amikor 845-ben békét kötöttek a bolgárokkal, a hűséges vazallust új birtokokkal, előjogokkal és kitüntetésekkel jutalmazták meg. Lajos Pribina hercegnek egyebek között „száz jobbágytelepet adott örök tulajdonba a Vuk folyó mellett”.¹⁷ Így kezdődik császárság legtávolabbi határán a védelmi rendszer lázas kiépítése. Már Lj. Hauptmann is jogosan mutatott rá, hogy „a Vuka melletti ajándékozások célja az volt, hogy az újonnan kapott földeket kolonistákkal erősítsék meg”.¹⁸ Pribinát Alsó-Pannónia markgráfiájává nevezték ki, így

¹³ Documenta, 324. l.

¹⁴ Lásd A. Horvat: O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza. *SHP III/3*, 1954, 94. old. A civitas szóra hivatkozva, amely Einhardnál állítólag megerősített helyet jelent, Horvat azt tartja, hogy „helyesebb, ha annak az időnek Sisciját mint jelentősen megerősített helységet képzeljük el”.

¹⁵ Lásd Szentpétery E.: *Scriptores rerum hungaricarum I*, 87. l.

¹⁶ Lásd N. Klaić: *Crtime o Vukovaru u srednjem vijeku*, Vukovar 1983, 18. o.

¹⁷ Uo. 19. l.

¹⁸ Uo. 29—32. l.

neki is érdekében volt kolonistákat toborozni markjába, amely a későbbi Szerém és Valkó vármegyékre terjedt ki, ahol kétségkívül erődöket is létesített. Az, hogy a régészek még ma sem tudták Vukováron megsejteni a vukai erődöt, magától értetődően nem lehet ellenérv az én feltételezésekre, arra, hogy a Duna feletti magas parton már legkésőbb a IX. század végén állt castrum! Még elgondolni sem lehet, hogy egy ilyen óriási uradalom a Karoling-császárság peremén erődítmény nélkül létezzen. Ha a frank kolonista Pribina markjában megkülönböztetett helyzetben volt — Franca Villa (ma Mandjelos/Nagyolaszi) cíviséire gondolunk —, akkor világos, hogy a Frankhegy mögött, ahogyan a IX. században a Fruška gorát hívták, kezdődött az igazi frank limes, egy jól átgondolt védelmi szervezettel. Még a XIII. században is *mark*nak nevezték Pribina hercegségének azt a részét, a pécsi püspökség egyik egyházkerületét.¹⁹

A IX. század utolsó éveiben a Kárpát-medence új képet ölt, amikor a magyarok beköltözésével véget érnek a nomádok európai sétái. A magyaroknak is, mint egykor az avaroknak, egy egész évszázadra lesz szükségük a megnyugvásra, hogy felvegyék a keresztiséget és elkezdjék építeni államszervezetüket.

Mi történik a X. és XI. század folyamán Szlavóniában? Ezen a helyen és ez alkalommal nem mélyednék bele abba a kérdésbe, hogy kié Szlavónia abban az időben, mindenekezlött azért, mert egy alapos tanulmányban óhajtom majd bemutatni, hogy ebben a kérdésben felesleges volt a mi történészeink és a magyar történészek közötti vérmes vita.

Közben figyelmesen tanulmányoztam a régészeti irodalomnak azt a részét, amely a középkori Szlavónia ezen időszakát érinti, és őszintén sajnálom, de a legjobb akarattal sem tudom azokban a földvárakban, amelyekkel lépten-nyomon találkozunk, az egyes szlavóniai, kőből készült erődök elődeit felismerni. A magyar lovasok nem pocsékolják erejüket Szlavóniában, de a földvárak fel sem tudnák tartóztatni őket. Szlavónia helyzete csak akkor kezd változni, amikor az új apostoli király, mint egykor a frank császár, keresztrel és karddal indult el az Adria felé. De külön ki kell emelni, hogy sem a kereszt, sem a kard nem lett véres. A zágrábi és a pécsi egyház kitűnő szervezetét alaposan kidolgozott „védelmi rendszer” követi. Ugyanis I. László minden esetleges ellenségtől való félelem nélkül veszi át a régi várakat és épít újakat, amelyek a királyi földesúri szervezet központjaivá válnak. Az Árpád-házi király sikeresen alkalmazza a régebbi frank kolonizációs rendszert is. A kiválasztott földesurak mellett a királyi hatalom oszlopai lesznek a szlavóniai szabadok is, de a városlakók is, akiknek a megtelepedését a király nagyon is szorgalmazta. Ennek a békeszerető „védelmi” politikának köszönhetően nő ki rövid idő alatt Szlavónia gazdag, népes

¹⁹ Uo. 18. l.

országésszé, az ígérlet földjévé, amely végül mint különálló regnum leválk Magyarországról. Ez az a pillanat, amikor Szlavónia új királya, Kálmán herceg elhagyja a szűk zágrábi váracskát, és a Medvednica lejtőjén gyönyörű palotát épít, hogy külső fényvel is jelezze, ki az úr a Goryancitól Belgrádig és a Drávától az Adriáig terjedő területen. És a tatár, aki 1242-ben megöli a középkori Szlavónia „aranykorának” megteremtőjét, alkotását nem tudja elpusztítani. Szlavónia, igaz, feltartóztathatatlanul rohan a földesúri oligarchiába, de nem azon az úton halad, amelyet Kálmán herceg jelölt meg, amikor a váracst pompás kastéllá alakította. Ismét a kastélyok külső fénye kellett, hogy megmutassa, kik az igazi urak a herceg valamikor büszke királyságában. Annak pedig, aki a királyi és lovagi udvarokból csatakiáltásokat vagy a leigázottak jajgatását hallja, esetleg feszülő íjakat lát, azt kell mondani, hogy feleslegesen és meg nem engedett módon veszi át romlott századunknak embertelen tapasztalatait s elcsúfítja a gyönyörű szlavóniai múltat.

SZEKERES László fordítása

